

HØJESTERETS DOM

afsagt tirsdag den 9. maj 2023

Sag 211/2018

(2. afdeling)

Brahetrolleborg Skov- og Landbrug ved godsejer Catharina Reventlow-Mourier

(advokat Henrik Dichman)

mod

Miljøministeriet ved Miljøstyrelsen

(advokat Britta Moll Bown)

I tidligere instans er afsagt dom af Østre Landsrets 2. afdeling den 26. oktober 2018 (B-1819-17).

I pådømmelsen har deltaget syv dommere: Poul Dahl Jensen, Hanne Schmidt, Oliver Talevski, Kurt Rasmussen, Kristian Korfits Nielsen, Jørgen Steen Sørensen og Søren Højgaard Mørup.

Påstande

Appellanten, Brahetrolleborg Skov- og Landbrug ved godsejer Catharina Reventlow-Mourier, har nedlagt påstand om, at indstævnte, Miljøministeriet ved Miljøstyrelsen, skal betale 30.335.841 kr., subsidiært 23.089.021 kr., med procesrente fra sagens anlæg den 18. maj 2017.

Brahetrolleborgs principale påstand er opgjort således:

”Erstatning for det midlertidige indgreb udgør:
Driftstab

1.348.340 kr.

Erstatning for det varige indgreb udgør:

- 1) Driftstab/likviditetstab ...
  - 2) Tab rådighedsværdi/herlighedsværdi ...
- Tab i alt vedrørende det varige indgreb

27.108.501 kr.

6.879.000 kr.

33.987.501 kr.

Styrelsen har opfyldt Taksationskommissionens kendelse af 19. april 2017 med:	<u>5.000.000 kr.</u>
hvorefter appellantens samlede principale erstatningspåstand fremkommer med:	<u>30.335.841 kr.”</u>

Brahetroleborgs subsidiære påstand er opgjort ved at anvende en kalkulationsrente for nordmannsgran på 6 % i stedet for 3 %, hvilket medfører, at driftstabet/likviditetstabet for det varige indgreb er beregnet til 19.861.681 kr. i stedet for 27.108.501 kr.

Miljøstyrelsen har påstået stadfæstelse mod betaling af 653.710 kr. med procesrente fra sagens anlæg.

Brahetroleborg har opfyldt landsrettens doms bestemmelse om sagsomkostninger og betalt 750.000 kr. til Miljøstyrelsen og har som følge heraf påstået tilbagebetaling af dette beløb med procesrente fra den 9. november 2018.

Miljøstyrelsen har heroverfor påstået frifindelse.

Supplerende sagsfremstilling

Catharina Reventlow-Mourier har i perioden 2011-2015 købt landbrugsjord til produktion af juletræer. I 2011 købte hun en ejendom, hvor hun efter frasalg af en bygningslod erhvervede ca. 22 ha for en pris svarende til 109.220 kr./ha. I 2012 købte hun ca. 34 ha for 132.000 kr./ha og i 2014 og 2015 yderligere ca. 31 ha for en købesum svarende til 176.715 kr./ha.

Til brug for Højesteret er der indhentet skønserklæring af 20. november 2020 og supplerende skønserklæringer af 30. juli 2021, 4. februar 2022 og 9. november 2022 fra godsforvalter Niels Otto Lundstedt, skovrider Keld Velling og Per Holten-Andersen samt supplerende skønserklæring af 24. januar 2023 fra godsforvalter Niels Otto Lundstedt og skovrider Keld Velling.

Skønsmændene har i erklæringen af 20. november 2020 besvaret bl.a. følgende spørgsmål således:

”TIL SKØNSMAND 1 OG 2
Ad omprioritering:

...

Spørgsmål 34:

Kan skønsmændene udpege relevante sammenhængende arealer på Brahetrolleborg Gods, hvortil den anmeldte produktion af pyntegrønt og juletræer kan flyttes fra de af pålægget omfattede arealer, uden at dette mindsker produktionen og indtægterne ved godsets samlede drift?"

Svar på spørgsmål 34:

Ja og Nej.

Indledningsvis skal det pointeres, at indenfor natura 2000 områder vil nyetablering af intensiv produktion af juletræer og klippegrønt mv. som forudsætter brug af hjælpestoffer (gødning og pesticider) kræve en anmeldelse til og efterfølgende godkendelse af Miljøstyrelsen, uanset om disse kulturer anlægges i løvskov eller nåleskov.

Skovbevoksede arealer, løvtræ.

Alle eksisterende ældre/afdriftsmodne løvtræbevoksninger egnede til intensiv produktion er registreret som skovnaturtyperne 9110, 9130 eller 9160. Det har således ikke været muligt at finde egnede arealer, hvor der i dag er afdriftsmodent løvtræ.

Skovbevoksede arealer, nåletræ

Der er med status 2020 kun få afdriftsmodne nåletræsbevoksninger på Brahetrolleborg, og de er alle omfattet af en natura 2000 udpegning. Vi kan ikke finde relevante sammenhængende arealer, der 1:1 kan erstatte de af påbuddet omfattede arealer.

Tages der udgangspunkt i de kulturanlæg, der er foretaget med nåletræ, primært rgr sgr og gra fra 2012 og frem til 2017, er det vores vurdering, at den anmeldte produktion af klippegrønt ville kunne være flyttet til disse kultuarealer uden, at dette mindsker produktionen og indtægterne fra klippegrønt væsentligt. Alle arealerne ligger indenfor Natura 2000 og det forudsættes således, at en tilladelse til intensiv drift, ville kunne være opnået på arealerne. Der tages forbehold for, at det ikke har været muligt at vurdere den afdrevede skovarealers alder og sundhed – idet de jo ikke længere eksisterer.

Det er ikke muligt at finde skovbevoksede arealer, der 1:1 kan erstatte den samlede produktion af både klippegrønt og juletræer på de af påbuddet omfattede arealer.

Landbrugsarealer

Landbrugsarealerne på Brahetrolleborg er meget kuperede med mange lavninger, hvor frostrisikoen vil blive meget stor især ved dyrkning af Nordmannsgran, som her ville være det naturlige træartsvalg. Brahetrolleborg har ganske vist allerede tilplantet store landbrugsarealer med Nordmannsgran, men på væsentlig bedre egnede arealer. Det er vores vurdering, at tilplantning på delområder af det resterende landbrugsareal vil betyde en fragmentering af landbrugsarealerne, som vil nedsætte deres værdi både med hensyn til landbrugsdriften som for jagtmulighederne."

Af bilag 1, udarbejdet af Per Holten-Andersen, til erklæringen af 20. november 2020 fremgår bl.a.:

"3.0 Beregnede jordværdier og jordværdier i praksis

Forudsætningen om en kalkulationsrente på (mindst) 6% ved dyrkning af juletræer og pyntegrønt af Nordmannsgran kan testes mod prismekanismen i det "faktiske marked". En af de logiske test, der kan udføres, er at sammenligne de (teoretisk beregnede) jordværdier for juletræs- og pyntegrøntsdyrkning med de markedspriser, der pt. opnås for nogen landbrugsjord, egnet til juletræs- og pyntegrøntsdyrkning.

Som udgangspunkt bør den teoretisk beregnede jordværdi for (skovbrugets) juletræs- og pyntegrøntsproduktion ikke kunne ligge markant over prisen for egnede landbrugsarealer til juletræs- og pyntegrøntsdyrkning. Såfremt en jordværdiberegning for en juletræ- og pyntegrøntsomsætningsbalance fx ligger væsentligt over markedsprisen for dyrkningsegnet landbrugsjord, må konklusionen være, at enten:

- er markedet for landbrugsjord i Danmark i ubalance og/eller ikke et perfekt og markedstransparent marked (der er generelt ikke noget, der indikerer at dette skulle være tilfældet) eller også
- afspejler det, at den anvendte kalkulationsrente ved jordværdiberegningen formodentlig er for lavt ansat.

I Bilag 2, Figur 5, er for 2 af Brahetrolleborgs omsætningsbalancer (én for Nordmannsgran Juletræsdyrkning, én for Nobilis pyntegrøntsdyrkning) foretaget beregning af Jordværdien ved de 2 dyrkningsformer for kalkulationsrenter i spændet 1-18%.

Af figuren kan følgende konkluderes:

- den interne forrentning af NGR Juletræsdyrkning i 9-årig omdrift er ca. 13,5%
- den interne forrentning af NOB Pyntegrøntsdyrkning i 35 årig omdrift er ca. 11%
- ved en kalkulationsrente på 6% giver NGR Juletræsdyrkning i 9-årig omdrift en Jordværdi på ca. 165.000 Dkr/ha, og NOB Pyntegrøntsdyrkning i 35 årig omdrift en Jordværdi på ca. 85.000 Dkr

Disse "Jordværdier" skal sammenlignes med prisen på lettere marginale landbrugsjorder, egnede til juletræs- og pyntegrøntsdyrkning, hvor en markedspris på niveauet knap 100.000-160.000 Dkr/ha forekommer sandsynlig."

I erklæringen af 30. juli 2021 har skønsmændene besvaret bl.a. følgende spørgsmål således:

"TIL SKØNSMAND 1 OG 2

Spørgsmål SS ID om omprioritering og rentesats

- a) Skønsmændene har i svaret på spørgsmål 34 anført, at skønsmændene ikke kan finde sammenhængende arealer, der 1:1 kan erstatte de af påbuddet omfattede arealer. Skønsmændene bedes uddybe, hvad der menes hermed.
- b) Hvilken hektarstørrelse bør en skovafdeling med henholdsvis nordmannsgran, nobilis og sitkagran have for, at den kan drives rentabelt og dermed kan være aktuelt for omprioriteringen?
- c) Skønsmændene anfører, at den anmeldte produktion af klippegrønt ville kunne være flyttet til de kulturanlæg, der er foretaget med nåletræ fra 2012 og frem til 2017. Gælder det også for de anmeldte kulturer med sitkagran?

- d) Skønsmændene har i svaret på spørgsmål 34 forudsat, at omprioriteringen skulle ske til afdriftsmodne arealer. Der er imidlertid ikke noget lovkrav om afdriftsmodenhed for så vidt angår omlægning til juletræer og pyntegrønt i kort omdrift, jf. skovlovens § 9. Skønsmændene bedes derfor i svaret på spørgsmål 34 inddrage ikke afdriftsmodne arealer for så vidt angår den anmeldte drift med nordmannsgran til juletræer, da den anmeldte drift af nobilis til pyntegrønt skal foregå i lang omdrift.
- e) Skønsmændene bedes i sammenhæng med svaret på litra d) oplyse tabet ved omprioritering til de ikke afdriftsmodne arealer, hvor tabet ved omprioritering til juletræer og pyntegrønt vil være mindst.
- f) ...

Svar på spørgsmål SS ID:

- a) Alternative arealer, som i forholdet 1:1 kan erstatte de af påbuddet omfattede arealer, har skønsmændene vurderet til mindst at skulle være lige så egnede til den anmeldte drift ud fra:
  - Arealstørrelse
  - Tilsvarende jordbundsforhold
  - Tilsvarende beskyttelse i forhold til klimaeksponering
  - Ikke få negativ indflydelse på hugstfølgeforholdene for nabobevoksninger
  - Ikke betyde øgede omkostninger til eksempelvis transport til læsseplads o.lign.
- b) Der kan naturligvis ville svares eksakt på spørgsmålet; men ud fra forholdene på BT er det vores vurdering, at en rationel drift på fredskovspligtig jord vil kræve arealstørrelser på minimum:
  - Nordmannsgran: 3 ha
  - Nobilis 2 ha. På opgørelsestidspunktet 1/12-2012 var NOB eller andre skovtræarter så økonomisk overlegen, at også væsentligt mindre arealer kunne konverteres til NOB med god rentabilitet.
  - Sitkagran: 1 ha. Kravene til arealstørrelse for SGR er i virkeligheden langt mindre end for NGR og NOB, idet SGR ofte bliver brugt til at udfylde små urationelle arealer pga. SGR's meget store dyrkningsmæssige amplitude.
- c) Ja.
- d)

Skønsmændene skal indledningsvis for en god ordens skyld fremhæve:

- at skønsmændene er uvidende om, at der i skovloven er hjemmel til at konvertere ikke afdriftsmodne bevoksninger til juletræer i kort omdrift.
- at denne hjemmel er ukendt i branchen som sådan.
- at det bla. af kammeradvokatens udarbejdede påstandsdokument til Østre Landsret dateret den 18 august 2018 på side 3-4 fremgår, at Miljøstyrelsen fastholder, at ikke afdriftsmodne bevoksninger ikke kan afdrives uden dispensation for skovlovens § 8 stk. 2.

Der er taget udgangspunkt i, at der skal findes ca. 25 ha svarende til det samlede areal med juletræer i kort omdrift.

Alle efterfølgende data er hentet fra KW-plans bevoksningsdatabase for Brahetrolleborg med tilhørende skovkort, statusår 2019/2020 fremsendt til skønsmændene. For at kunne udpege mulige arealer er databasen screenet efter følgende principper:

- Ingen arealer med registreret natura 2000 skovtyper eller arealer beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3
- Bevoksning af en størrelse på mindst 3 ha
- Anlægsår 2010 eller ældre svarende til årstallet for Brahetrolleborgs sidste anmeldelser om afdrift.

Med udgangspunkt i filteret er udvalgt eksempler på egnede store bevoksninger uden intensive grøftesystemer suppleret med omgivende og mindre bevoksninger, såfremt dette måtte give mening f.eks. med henblik på hugstfølgeproblematikker. Vedlagt er 3 eksempler på udvalgte områder jf. vedhæftede kortbilag

- Haverum med et samlet areal på 21,5 ha
- Storskoven med et samlet areal på 19,7 ha
- Tang krog i alt 12,5 ha

Arealerne er ikke gennemgået fysisk – men alene på baggrund af kortstudier. I de udpegede områder konverteres både løv og nål, når disse ikke er udpeget som registrerede natura 2000 skovtyper. Nyetablering af arealer med intensiv produktion i natura 2000 arealer skal anmeldes til Naturstyrelsen. Det forudsættes således, at Naturstyrelsen i forbindelse med anmeldelsen undlader at pålægge restriktioner på konvertering af ikke afdriftsmodne bevoksninger til arealer med intensiv drift.

De ovenstående områder er blot eksempler. Der kan tænkes mange andre muligheder. På baggrund af dette konkluderes det, uden der er foretaget en fysisk kontrol af de udpegede arealer i skoven, at det er muligt at udpege ca. 25 ha til rationel juletræsproduktion under forudsætning af at:

- Ikke afdriftsmodne arealer må inddrages uden dispensation fra skovloven
- At Naturstyrelsen, ved Brahetrolleborgs anmeldelse af nyetablering af arealer med intensiv produktion i natura 2000 arealer, undlader pålæg af yderligere restriktioner.

e)

Af spørgsmålet fremgår det, at skønsmændene bedes beregne tabet ved omprioritering, af de ikke afdriftsmodne arealer, hvor tabet vil være mindst. Et præcist svar på dette spørgsmål vil udløse et omfattende arbejde ...

Arbejdet er af et sådant omfang, at skønsmændene ikke har mulighed for at gennemføre dette uden, at det udløser et meget stort ekstra og ikke indregnet tidsforbrug.

Derfor har skønsmændene anvist de principielle overvejelser ved tabsberegningerne og på baggrund af en række forudsætninger herefter beregnet tabet for de 3 udvalgte områder, jf. svar på ss1D,d.

For alle efterfølgende beregninger lægges der følgende forudsætninger til grund:

- Ikke afdriftsmodne arealer kan inddrages uden dispensation fra skovloven.
- at Naturstyrelsen ved anmeldelse af nyetablering af arealer med intensiv produktion i natura 2000 arealer undlader pålæg af yderligere restriktioner.
- Der tages i alle beregninger udgangspunkt i de omsætningsbalancer, der foreligger for træarterne eg, bøg, ær og sgr. Ved afvigende træart benyttes den af de 4 træarter, der passer bedst.

...

Tabet/gevinsten når Brahetrolleborg pålægges at konvertere en ikke afdriftsmoden bevoksning til juletræer opgøres således:

Tabet/gevinsten i kr/ha = Jordværdien for nordmannsgran – (Venteværdien af den eksisterende bevoksning ved konvertering – indtægten fra afdrift af eksisterende bevoksning ved konvertering)

Tabet/gevinsten ved at Brahetrolleborg er pålagt cyklisk drift af bøg på de anmeldte arealer til juletræer opgøres som:

Tabet i kr/ha = Jordværdien af nordmannsgran – Kapitalværdien i år 0 af bøg i cyklisk drift

Det samlede tab ved ikke at have et frit træartsvalg i forlængelse heraf opgøres som differencen mellem de to tabsberegninger, efter følgende formel:

Tabet i kr/ha = (Venteværdien af eksisterende bevoksning – indtægten fra afdrift af eksisterende bevoksning) – (kapitalværdien i år 0 af bøg i cyklisk drift).

Bemærk, at da den efterfølgende træart i begge tilfælde er nordmannsgran, kan jordværdien udelades af formelen. Bemærk tillige at da kapitalværdien for bøg i cyklisk drift i år 0 er negativ øges erstatningen, idet Brahetrolleborg pålægges en drift med negativ kapitalværdi på de anmeldte arealer.

...

Den gennemsnitlige erstatning de i alt 53,7 ha kan opgøres til 92.205 kr./ha. Den største beregnede erstatning er på 105.414 kr/ha for de 21,5 ha i Haverum skov, idet der her indgår en del ældre løvtræarealer. Den mindste erstatning ses i området Storskoven, hvor erstatningen kan opgøres til 80.447 kr./ha.

Kombineres arealer fra Storskoven med f.eks. litra 180b, c, d fra Tang Krog udpeges et areal på 28,8 ha med en gennemsnitlig erstatning på 84.009 kr./ha.

Det skal understreges, at arealudpegningen ikke er kontrolleret på stedet, og arealernes egnethed til nordmannsgran er baseret på kortstudier, topografi, forekomsten af grøfter og indtryk indsamlet fra den første skovgennemgang.”

I erklæringen af 4. februar 2022 har skønsmændene besvaret bl.a. følgende spørgsmål således:

”TIL SKØNSMAND 1 OG 2

Spørgsmål SS IH:

I svaret på spørgsmål SS ID, litra a, har skønsmændene opstillet forudsætninger for at omprioritere i forholdet 1:1. Mener skønsmændene, at det ikke er muligt at omprioritere dele af de anmeldte arealer med nordmannsgran til arealer med hugstmodne bevoksninger?

I samme spørgsmål, litra c svares ja. Skal det forstås således, at der på de pågældende arealer har kunnet gennemføres de anmeldte tilplantninger med både nobilis og sitka-gran?

I samme spørgsmål, litra e har skønsmændene foretaget beregninger af tab ud fra almindelige skovøkonomiske principper. Skønsmændene bedes bekræfte, at skønsmændene i beregningerne ikke har inddraget den af Taksationskommissionen udmålte erstatning i opgørelsen af tabet ved, at Brahetrolleborg skal omprioritere den anmeldte hugst til arealer med ikke-hugstmodne bevoksninger.

Svar på spørgsmål SS IH:

IH, afsnit 1

Ja vi mener, at det ikke er muligt at omprioritere hele det anmeldte areal til hugstmodne bevoksninger og dermed vil der være dele af det anmeldte areal, der ikke kan omprioriteres. Se i øvrigt vores besvarelser i spørgsmål 34 og SSID

IH afsnit 2

Ja det skal forstås sådan, at den både anmeldte produktion med nobilis og sitka kan omprioriteres.

IH afsnit 3

Vi kan bekræfte at vi ikke har inddraget den af Taksationskommissionen udmålte erstatning i opgørelsen af tabet ved, at Brahetrolleborg skal omprioritere den anmeldte hugst til arealer med ikke-hugstmodne bevoksninger.”

I erklæringen af 9. november 2022 har skønsmændene besvaret bl.a. følgende spørgsmål således:

”TIL SKØNSMAND 1 OG 2

Spørgsmål SS 20:

I forlængelse af skønsmændenes svar på spørgsmål SS IK bedes skønsmændene oplyse, til hvilke konkrete arealer, skønsmændene har forudsat, omprioriteringen sker til, og hvorvidt der kan forventes samme afkast af Nordmannsgran på de pågældende arealer som på de anmeldte arealer?

Svar på spørgsmål SS 20:

Der henvises til besvarelsen af spørgsmål SS IK. Her kan gentages at:

Skønsmændene har vurderet, at i afdelingerne 321 – 322 ... er der, korrigeret for lavtliggende arealer, et nettoareal på 5,1 ha egnet til dyrkning af nordmannsgran. Ifølge oplysninger fra skovfoged og ejer har BT tidligere dyrket nordmannsgran på arealet; men efter afdrift valgt ikke at gentilplante arealet med nordmannsgran pga. frostproblemer på dele af arealerne. Skønsmændene kan have svært ved at modbevise dette forhold; men det er vores vurdering, at dette areal er ligeså egnet til dyrkning af nordmannsgran som de anmeldte arealer, og at der på dette areal kan forventes det samme afkast som på de anmeldte arealer.

...

Spørgsmål SS IK

I svaret på spørgsmål SS IH, 1. afsnit vedr. omprioritering af den anmeldte tilplantning med nordmannsgran skriver skønsmændene, at det ”ikke er muligt at omprioritere hele det anmeldte areal til hugstmodne bevoksninger og dermed vil der være dele af det anmeldte areal, der ikke kan omprioriteres”.

Skønsmændene bedes derfor angive, hvor stor en del af den anmeldte tilplantning med nordmannsgran, der kan omprioriteres til arealer med hugstmodne bevoksninger, jf. svar på spørgsmål SS ID, litra b)?”

Svar på spørgsmål SS IK:

Skønsmændene har med udgangspunkt i skovkort og bevoksningslister fra 2020 udvalgt mulige hugstmodne bevoksninger, som Brahetrolleborg eventuelt kunne have afdrevet og efterfølgende tilplantet i stedet for de ansøgte arealer i Anmeldelserne fra 2012 ... Heraf viser Anmeldelse 1 og Anmeldelse 5, at der i givet fald skal findes ca. 25 ha alternative arealer.

Den teoretiske gennemgang af bevoksningsliste og kort er lavet ud fra følgende forudsætninger:

- Afdriftsarealet skal sammen med afdriftsmodne nabobevoksninger minimum udgøre et samlet areal på 3 ha af hensyn til rationel drift.
-
- Afdriftsmodenhed i 2012 er defineret som Bøg 110 år. Eg 140 år. RGR 40 år. SGR 40 år. GRA 40 år. DGR 70 år. Omdriften for DGR er sat højere end de øvrige nåletræsarter, idet DGR er stormfast, fastholder en høj tilvækst, og der er et etableret marked for specialeffekter af DGR i store dimensioner.
-
- NOB er fravalgt, idet jordværdierne ved de valgte rentefodder er højere for NOB end for NGR.
-

- Bevoksningerne må ikke være udpeget som Natura 2000 skovnaturtyper
-
- Arealerne må ikke være intensivt grøftede.

Af bilag SS IK.1 fremgår det, at skønsmændene teoretisk har kunnet udpege et potentielt samlet areal på 70,64 ha fordelt på 22 afdelinger og i alt 34 litra. På bilaget er de enkelte litra listet sammen, når de udgør et sammenhængende potentielt dyrkningsareal.

Den 13. oktober blev hver af disse afdelinger og litra besøgt (sammen med godsejer Catharina Reventlow-Mourier, skovfoged Lars Krogh Hansen og Erik Schou fra Styrelsen).

Hver bevoksnings egnethed som nordmannsgranjuletræsareal blev nøje vurderet, og resultaterne heraf fremgår af Bilag SS IK.1.

Ud af de 70,64 ha vurderes et areal på 5,67 ha som værende egnet til dyrkning af nordmannsgran. Arealet ligger i afdelingerne 321-323. Korrigeret for lavtliggende arealer er nettoarealet 5,1 ha. Ifølge oplysninger fra skovfoged og ejer har BT tidligere dyrket nordmannsgran på arealet; men efter afdrift valgt ikke at gentilplante arealet med nordmannsgran pga. frostproblemer på dele af arealerne. Skønsmændene kan have svært ved at modbevise dette forhold; men det er vores vurdering, at dette areal er ligeså egnet til dyrkning af nordmannsgran som de anmeldte arealer, og at der på dette areal kan forventes det samme afkast som på de anmeldte arealer.

Ud af de 70,64 ha vurderes de resterende 64,97 ha som værende ikke egnede eller også falder de udenfor de opsatte forudsætninger. Her knyttes udvidede kommentarer til nogle af områderne.
..."

I erklæringen af 24. januar 2023 har skønsmændene besvaret bl.a. følgende spørgsmål således:

"TIL SKØNSMAND 1 og 2

Spørgsmål SS IL:

Skønsmændene anmodes om at oplyse, om de 5,67 ha, i afdelingerne 321-323, der indgår i besvarelsen af spørgsmål SS IK som værende egnede til dyrkning af nordmannsgran, er sammenfaldende med skovbevoksede arealer, nåletræ, der indgår i besvarelsen af spørgsmål 34, som "kulturanlæg, der er foretaget med nåletræ, primært rgr sgr og gra fra 2012 og frem til 2017" som værende egnede til den anmeldte produktion af klippegrønt, eller om de kulturanlæg, som er omtalt i svaret på spørgsmål 34, ligger i andre afdelinger?

Hvis der er sammenfald mellem arealerne anvist i besvarelsen af de to spørgsmål, anmodes der om en arealmæssig opgørelse af sammenfaldet.

Svar på spørgsmål SS IL:

Arealerne i afdelingerne 321-323, der indgår i besvarelsen af spørgsmål SS IK, er sammenfaldende med arealer, der indgår i besvarelsen af spørgsmål 34. Arealerne i afdeling 321-323 er egnet til dyrkning af både ngr og nob.

Det arealmæssige sammenfald udgør brutto 5,67 ha. Det dog bemærkes, at det egnede areal til dyrkning med nordmannsgran i afdeling 321-323, korrigeret for lavtliggende arealer og arealer afskåret af grøfter, udgør netto 5,1 ha og ikke 5,67 ha, se f.eks. tidligere fremsendt bilag SS IK.1. I svaret på spørgsmål 34 er der ikke foretaget den samme forudgående detaljerede gennemgang af alle de potentielt egnede arealer. Hvis det var sket, ville der være gennemført den samme korrektion af arealet. Og dermed kan det arealmæssige sammenfald netto opgøres til 5,1 ha.

Arealerne udgør dog kun en delmængde af de arealer, der ligger til grund for besvarelsen af spørgsmål 34. Ifølge bevoksningslisten for Brahetrolleborg (status 2019/2020) udgør kulturanlæg med arterne rgr, sgr og gra fra 2012-2017 således 122,35 ha.

Det skal i øvrigt bemærkes, at bevoksningslisten (status 2019/2020) viser, at Brahetrolleborg i perioden 2012 til 2017 tilplantede et samlet areal med NOB på 39,06 ha. Disse arealer med nobilis indgår ikke i besvarelsen af spørgsmål 34, men underbygger skønsmændenes vurdering af, at arealet anmeldt til nobilis kunne være flyttet til andre arealer på distriktet.”

Anbringender

Brahetrolleborg har supplerende anført navnlig, at erstatningen for midlertidige og varige indgreb efter skovlovens § 24 skal udmåles efter de samme principper. Det skal ved erstatningsfastsættelsen lægges til grund, at Brahetrolleborg kunne og ville have iværksat de anmeldte aktiviteter, hvis det var blevet tilladt.

Skov- og Naturstyrelsen meddelte ved brev af 2. august 2010, at styrelsen ønskede at foretage en nærmere undersøgelse af alle de anmeldte 117 ha. Erstatningen for det midlertidige indgreb skal derfor omfatte hele arealet. Der er endeligt gjort op med erstatningen for det midlertidige indgreb på den del af arealet på 81 ha, som blev omfattet af det endelige indgreb, men der skal tilkendes erstatning for alle de resterende 36 ha og ikke kun de 28 ha, som Miljøstyrelsen for Højesteret har anerkendt at skulle betale erstatning for.

Erstatningen for det midlertidige indgreb på de 36 ha skal fastsættes til 1.348.340 kr., der udgør differencen mellem 4.805.623 kr., som Natur- og Miljøklagenævnet ville tilkende for samtlige 117 ha, og 3.457.283 kr., som er den erstatning, som Natur- og Miljøklagenævnet tilkendte for arealet på 81,31 ha.

Vedrørende det varige indgreb skal der gives erstatning for tab på det område, der er omfattet af rådighedsbegrænsningen, og for tab og ulemper på restejendommen.

Tabet på det berørte område skal opgøres efter et brugsværdiprincip. Højesteret har i UfR 2023.2323 udtalt, at erstatning for særlig brugsværdi for ejeren må forudsætte navnlig, at ejeren på ekspropriationstidspunktet udnyttede ejendommens særlige brugsværdi eller havde såvel vilje som evne til at gøre det inden for en overskuelig tid, og at ejeren som følge af ekspropriationen blev afskåret herfra. Dette er tilfældet i den foreliggende sag, idet Brahetrolleborg havde såvel vilje som evne til de anmeldte aktiviteter, men blev afskåret herfra som følge af indgrebet.

De skønsrapporter, der er indhentet for Højesteret, understøtter den metode for erstatningsopgørelse af driftstab, som Brahetrolleborg har brugt til at beregne sit tab. Skønsmændene er fremkommet med nogle korrektioner til Brahetrolleborgs tal på ca. 5,5 %, men har i det store og hele godkendt Brahetrolleborgs opgørelse for landsretten. Med korrektionerne kan det varige driftstab ved en kalkulationsrente på 3 % for alle træarter beregnes til 27.108.501 kr.

Uanset hvilken kalkulationsrente der benyttes, kan der ikke være tvivl om, at Brahetrolleborgs reelle driftstab ved indgrebene er væsentligt større end den erstatning, som Taksationskommissionen har fastsat.

Miljøstyrelsen er bundet af den anvendte kalkulationsrente på 3 % dels som følge af en aftale herom, dels som følge af styrelsens adfærd i 8 år (fra 2009 til 2017). Styrelsen har adskillige gange bekræftet aftalen, og det er først nu, da styrelsen i den konkrete sag kan se, at aftalen er til ugunst for styrelsen, at styrelsen forsøger at løbe fra aftalen.

Den høje jordværdi, der fremkommer ved Brahetrolleborgs beregninger, skyldes ikke forkert rentevalg. Kalkulationsrenten på 3 % medfører en højere jordværdi for juletræer, hvilket er årsagen til, at Brahetrolleborg planter juletræer i stedet for løvskov.

Derudover skal der anvendes den samme kalkulationsrente for alle træarterne ved sammenligningen af jordværdier. En kalkulationsrente på 3 % benyttes generelt ved beregningen af erstatning for Natura 2000-indgreb, jf. bl.a. Naturstyrelsens afgørelse af 9. januar 2019.

Erstatningskravet udgør for så vidt angår herlighedsværdi 6.936.000 kr. svarende til 60.000 kr. pr. ha. Tabet for herlighedsværdi er opgjort efter samme principper, som har fundet udtryk i Agernæs-sagen (Naturklagenævnets afgørelse af 18. marts 2009 i sag NKN-111-00035 og Taksationskommissionens kendelse af 18. september 2009 i sag 368).

Vedrørende spørgsmålet om omprioritering af driften gælder der ikke en tabsbegrænsningspligt i form af en pligt til at flytte de anmeldte aktiviteter til andre arealer og omlægge driften af disse (omprioritering). Miljøstyrelsen har endvidere ikke dokumenteret, hvad tabet i så fald kunne have været begrænset til. Det bemærkes herved, at skønsmændene efter en minutøs og fysisk gennemgang af Brahetrolleborgs arealer alene har kunnet finde 5,1 ha ud over de anmeldte arealer, som var egnede til dyrkning af nordmannsgran.

Miljøstyrelsen har anført navnlig, at det anerkendes, at Brahetrolleborg har krav på yderligere 653.710 kr. i erstatning for det midlertidige indgreb, hvorimod det bestrides, at Brahetrolleborg har krav på yderligere erstatning for det varige indgreb.

Vedrørende det midlertidige indgreb anerkendes det, at der skal ydes erstatning for 28,52 ha ud af de omtvistede ca. 36 ha for så vidt angår forsinket tilplantning. De resterende arealer på ca. 8 ha var ikke anmeldelsespligtige arealer. For hovedpartens vedkommende krævedes dispensation efter skovlovens § 8, nr. 2, idet de ikke var afdriftsmodne, og idet den anmeldte aktivitet (nobilis i lang omdrift) ikke er omfattet af undtagelsen fra dispensationskravet i skovlovens § 9, nr. 2. Erstatning blev derfor afvist med rette for disse ca. 8 ha. Tabet for den forsinkede tilplantning på 28,52 ha kan på baggrund af skønsmændenes besvarelser beregnes til i alt 437.358 kr.

Tabet for den forsinkede afdrift angår et areal på 28,15 ha, idet 0,37 ha af de nævnte 28,52 ha var ubevoksede. Tabet er opgjort til 216.352 kr. ved anvendelse af gennemsnitstal fra Taksationskommissionens kendelse for de 81,31 ha, som Taksationskommissionen udmålte erstatning for.

Den samlede erstatning for det midlertidige indgreb på de ca. 28 ha, hvor styrelsen anerkender erstatningspligt, kan derfor opgøres til 653.710 kr.

Erstatningen på i alt 7.081.200 kr. for det varige indgreb udmålt af Taksationskommissionen udgør fuld erstatning, og det er ikke godtgjort, at det varige tab overstiger dette beløb. Ved erstatningsfastsættelsen skal som anført af landsretten tages udgangspunkt i nedgangen i ejendommens handelsværdi, idet der kan inddrages oplysninger om forringelse af herlighedsværdi, om indskrænkning i ejerens rådighedsret og om driftstab.

Brahetrolleborg har som følge af mulighederne for i betydeligt omfang at flytte den anmeldte produktion til andre arealer på ejendommen (omprioritere) ikke krav på yderligere erstatning. Restriktionerne er lagt på to ejendomme på henholdsvis 1.183 ha og 675 ha, hvilket taler for, at det må have været muligt at omprioritere de anmeldte bevoksninger til andre arealer. Skønsmændenes besvarelser støtter vurderingen af, at Brahetrolleborg i vidt omfang har mulighed for at begrænse sit tab ved at omprioritere de anmeldte bevoksninger af nordmannsgran, nobilis og sitkagran til andre skovarealer på ejendommen. Brahetrolleborg har endvidere i årene 2011-2015 købt store arealer til produktion af juletræer.

Brahetrolleborgs krav om erstatning for varige driftstab som opgjort i den principale påstand kan ikke tages til følge, allerede fordi erstatningskravet er opgjort med anvendelse af en kalkulationsrente på 3 % ved beregning af jordværdien for arealer med nordmannsgran. Skønsmand 3 har vurderet, at kalkulationsrenten for nordmannsgran bør fastsættes til 6 %, hvilket skønsmand 1 og 2 har erklæret, at de er enige i.

Erstatningskravet for varige driftstab i den subsidiære påstand kan heller ikke tages til følge, da det er opgjort på grundlag af jordværdier, der for nordmannsgran og nobilis er for høje, hvilket understøttes af skønserklæringerne. Ved beregningen af jordværdien for nobilis bør der anvendes en kalkulationsrente på 4,5 %, idet skønsmand 2 har vurderet, at kalkulationsrenten bør fastsættes til 4 % for nobilis, mens skønsmand 3 har vurderet, at renten bør være 4-5 %.

Det bestrides, at der er indgået en aftale om en kalkulationsrente på 3 % for nordmannsgran og nobilis. Der er heller ikke afgivet nogen bindende proceserklæring om en kalkulationsrente på 3 %.

Når der anvendes en kalkulationsrente på 6 % for nordmannsgran og på 4,5 % for nobilis og tages højde for mulighederne for at omprioritere på ejendommen, kan tabet forbundet med den fremtidige drift beregnes til 4.048.583 kr. Det giver ikke grundlag for at tilsidesætte Taksationskommissionens sagkyndige vurdering.

Herlighedsværdien forbundet med skovene på Brahetrolleborg er navnlig knyttet til bøge- og egeskoven, som pålægget beskytter. Det fremgår af Taksationskommissionens afgørelse, at den fortsatte drift af bøge- og egeskov højst i begrænset omfang vil forringe mulighederne for jagt. Konvertering af arealerne til nordmannsgran, nobilis og sitkagran vil forringe mulighederne for jagtlejeindtægter. Det er modstridende at kræve erstatning for tabte indtægter ved en mere rentabel driftsform i form af drift af nordmannsgran og nobilis og samtidig kræve erstatning for tab af herlighedsværdi, som er knyttet til den hidtidige drift af arealerne.

Højesterets begrundelse og resultat

Sagens baggrund og problemstillinger

Brahetrolleborg Skov- og Landbrug ved Catharina Reventlow-Mourier ejer og driver et skovområde på Fyn på omkring 1.800 ha. Sagen angår fastsættelse af erstatning i anledning af, at driften af nogle skovarealer i en periode har været undergivet midlertidige restriktioner og for en dels vedkommende er pålagt varige restriktioner i medfør af skovlovens regler om Natura 2000.

Brahetrolleborg anmeldte den 27. september 2004 renafdrift, dvs. hugst af alle bevoksninger, og efterfølgende naturforyngelse med ær (ahorn) på en del af skovområdet. Skov- og Naturstyrelsen traf den 27. oktober 2004 afgørelse om, at styrelsen ville foretage en nærmere vurdering af de anmeldte aktiviteter, hvilket indebærer, at Brahetrolleborg ikke iværksatte aktiviteterne. Først ved Naturstyrelsens afgørelse af 30. november 2012 blev der taget endelig stilling til de anmeldte aktiviteter. Afgørelsen indebærer, at der blev lagt varige restriktioner på et skovareal på ca. 33 ha.

Brahetrolleborg anmeldte den 5. juli 2010 renafdrift og etablering af produktion af nåletræer (nordmannsgran til juletræer, nobilis til pyntegrønt og sitkagran til tømmer) på arealer på i alt ca. 117 ha. Skov- og Naturstyrelsen traf den 2. august 2010 afgørelse om, at styrelsen ville

foretage en nærmere vurdering af de anmeldte aktiviteter, hvilket indebar, at Brahetrolleborg ikke iværksatte aktiviteterne. Ved Naturstyrelsens afgørelse af 30. november 2012 blev der taget endelig stilling til de anmeldte aktiviteter. Af de i alt ca. 117 ha blev der lagt varige restriktioner på ca. 81 ha, mens ca. 36 ha ikke blev omfattet af de varige restriktioner.

Der blev således ved afgørelsen af 30. november 2012 pålagt skovarealer på tilsammen ca. 115 ha (ca. 33 ha og ca. 81 ha) varige rådighedsindskrænkninger med hensyn til, hvordan arealerne skal drives. Af bestemmelserne i pålægget fremgår bl.a., at arealerne ikke må renafdrives, at arealerne skal være domineret af bestemte trætyper, at et nærmere angivet antal træer ikke må fældes, og at der ikke må anvendes gødning og pesticider. Bestemmelserne i pålægget er til hinder for, at der kan plantes nåletræer og ær på arealerne.

Sagens hovedspørgsmål er, hvilken erstatning der tilkommer Brahetrolleborg for tab som følge af de varige restriktioner på disse arealer.

Herudover er spørgsmålet, hvilken erstatning Brahetrolleborg er berettiget til for tab på grund af de midlertidige restriktioner, der er en følge af afgørelsen af 2. august 2010, på de arealer, som ikke blev omfattet af varige restriktioner (ca. 36 ha). Det bemærkes, at der ved Østre Landsrets dom af 27. juni 2017 (sag B-621-16) er gjort endeligt op med Brahetrolleborgs krav på erstatning for tab som følge af midlertidige restriktioner for så vidt angår de arealer, der blev pålagt varige rådighedsindskrænkninger.

Generelt om erstatning for rådighedsindskrænkninger

Efter skovlovens § 14, stk. 1, skal miljøministeren udarbejde en Natura 2000-skovplan for de skovbevoksede, fredskovspligtige arealer i de internationale naturbeskyttelsesområder.

Efter skovlovens § 17, stk. 1, skal der for arealer, der er omfattet af lovens § 14, stk. 1, inden iværksættelse af de aktiviteter, der er nævnt i bilag 1 til loven, gives skriftlig meddelelse herom til miljøministeren med henblik på en vurdering af virkningen på området under hensyntagen til områdets bevaringsmålsætninger. De aktiviteter, der er nævnt i bilag 1, omfatter bl.a. renafdrift af løvskov og nyetablering af intensiv produktion af pyntegrønt, juletræer mv., som forudsætter brug af hjælpepestoffer (gødning og pesticider). Det følger af § 17, stk. 3, at en anmeldelsespligtig aktivitet ikke må iværksættes, hvis ministeren senest 4 uger efter modtagel-

sen af meddelelsen har truffet afgørelse om at ville foretage en nærmere vurdering af aktiviteten.

Efter lovens § 19 skal miljøministeren pålægge ejeren af en ejendom i eller uden for internationale naturbeskyttelsesområder den drift eller de andre foranstaltninger, der er nødvendige for at realisere Natura 2000-skovplanen, hvis der ikke kan indgås aftale efter § 18 på rimelige vilkår eller en allerede indgået aftale ikke overholdes.

Ifølge lovens § 24, stk. 1, ydes der erstatning for tab, som afgørelser efter § 17 og § 19 påfører en ejer. Det fremgår af forarbejderne til skovlovens § 24 (Folketingstidende 2003-04, tillæg A, lovforslag nr. L 145, s. 5332), at erstatning fastsættes som en engangserstatning for nedgang i handelsværdien som følge af indgrebet.

Brahetrolleborgs tab som følge af varige restriktioner

Taksationskommissionen har tilkendt en erstatning på i alt 7.081.200 kr. for tab som følge af de varige restriktioner på ca. 115 ha (ca. 33 ha, hvor der var anmeldt produktion af ær, og ca. 81 ha, hvor der var anmeldt produktion af juletræer, pyntegrønt og sitkagran). Heraf udgør 2.081.200 kr. erstatning for, at et vist antal træer ikke må fældes. Parterne er enige om denne erstatningspost, men ikke om opgørelsen af tabet som følge af de øvrige restriktioner, som Taksationskommissionen har opgjort til 5 mio. kr.

Det fremgår af afgørelsen, at Taksationskommissionen har foretaget et samlet skøn over nedgangen i ejendommens handelsværdi. Forringelsen af arealernes brugsværdi er indgået i kommissionens skøn, idet kommissionen har fundet, at indgrebet medfører væsentlige begrænsninger i driften af arealerne, som forhindrer ejeren i en optimal udnyttelse af arealerne. Kommissionen har afvist, at tabet kan opgøres som den rene kapitaliserede værdi af driften af de anmeldte fremtidige aktiviteter (produktion af juletræer, pyntegrønt mv.). Kommissionen har herved lagt til grund, at Brahetrolleborg havde mulighed for i betydeligt omfang at sikre de ønskede driftsaktiviteter på anden vis inden eller uden for området (omprioritere).

Højesteret tiltræder, at Brahetrolleborgs mulighed for at anvende andre arealer til de anmeldte aktiviteter og derved at begrænse sit tab skal indgå ved fastsættelsen af erstatningen. Skøns-

mændenes besvarelser giver ikke grundlag for at tilsidesætte Taksationskommissionens skøn med hensyn til muligheden for at begrænse tabet.

Det bemærkes herved, at skønsmændenes besvarelser må forstås således, at de anmeldte aktiviteter på ca. 61 ha vedrørende produktion af juletræer, pyntegrønt og sitkagran uden væsentligt tab kunne flyttes til andre af Brahetrolleborgs arealer ved inddragelse af arealer med hugstmodne bevoksninger. De resterende ca. 20 ha vedrørende produktion af juletræer kunne flyttes til arealer med ikke hugstmodne bevoksninger. Det tab, der ville være ved at inddrage ikke hugstmodne bevoksninger til de anmeldte aktiviteter, ville ifølge skønserklæringerne udgøre gennemsnitligt ca. 92.000 kr./ha.

Det bemærkes endvidere, at det fremgår af skønserklæringerne, at markedsprisen på lettere marginal landbrugsjord, der er egnet til juletræs- og pyntegrøntsdyrkning, må antages at være i størrelsesordenen 100.000-160.000 kr./ha. Dette er i overensstemmelse med, at Brahetrolleborg i perioden 2011-2015 har købt landbrugsjord til juletræsproduktion for en pris på gennemsnitligt ca. 140.000 kr./ha.

Taksationskommissionen har også vurderet restriktionernes betydning for bl.a. jagtindtægter og ejendommens herlighedsværdi, og dette er indgået i kommissionens samlede skønsmæssige vurdering af nedgangen i ejendommens handelsværdi. Der er ikke ved syn og skøn eller på anden måde tilvejebragt oplysninger vedrørende restriktionernes betydning for ejendommens herlighedsværdi og for jagtindtægter.

På den anførte baggrund finder Højesteret, at der ikke er grundlag for at tilsidesætte Taksationskommissionens skøn over tabet som følge af de varige restriktioner, som blev pålagt ved Skov- og Naturstyrelsens afgørelse af 30. november 2012.

Brahetrolleborgs tab som følge af midlertidige restriktioner

Brahetrolleborg indgav den 5. juli 2010 ni anmeldelser til Skov- og Naturstyrelsen omfattende i alt ca. 117 ha. Som nævnt traf styrelsen den 2. august 2010 afgørelse om at ville foretage en nærmere vurdering af de anmeldte aktiviteter.

Brahetrolleborg har fremsat krav om erstatning for tab vedrørende samtlige ca. 117 ha ved ikke at kunne iværksætte de anmeldte aktiviteter i perioden fra afgørelsen af 2. august 2010 frem til afgørelsen af 30. november 2012 om pålæg af varige restriktioner.

Brahetrolleborg har som nævnt ved Østre Landsrets dom af 27. juni 2017 fået erstatning for tab som følge af midlertidige restriktioner for så vidt angår de ca. 81 ha, der blev pålagt varige rådighedsindskrænkninger.

For så vidt angår de resterende ca. 36 ha har Miljøstyrelsen for Højesteret anerkendt, at der skal betales erstatning for ca. 28 ha. Styrelsen har derimod afvist, at der er grundlag for at yde erstatning for ca. 8 ha, og har anført bl.a., at der krævedes dispensation fra fredskovsplikten til den anmeldte aktivitet i form af etablering af nobilis til pyntegrønt i lang omdrift.

Højesteret har ikke grundlag for at fastslå, at der uden dispensation fra fredskovsplikten kunne etableres nobilis til pyntegrønt i lang omdrift på det areal, som styrelsen afviser at betale erstatning for.

Højesteret finder endvidere, at der er betydelig usikkerhed forbundet med opgørelsen af tabet som følge af de midlertidige restriktioner.

På den anførte baggrund finder Højesteret, at Brahetrolleborg alene har krav på yderligere erstatning for tab som følge af midlertidige restriktioner for så vidt angår et areal på ca. 28 ha, og at det ikke er godtgjort, at Brahetrolleborg vedrørende dette areal har lidt et tab, der overstiger det beløb på 653.710 kr., som styrelsen har anerkendt at skulle betale.

Konklusion og sagsomkostninger

Højesteret tager Miljøstyrelsens påstand om stadfæstelse mod betaling af 653.710 kr. med procesrente fra den 18. maj 2017 til følge.

Sagsomkostninger for Højesteret er fastsat til dækning af advokatudgift med 1.250.000 kr. og Miljøstyrelsens andel af udgifterne til syn og skøn med 374.340 kr., i alt 1.624.340 kr.

Thi kendes for ret:

Landsrettens dom stadfæstes med den ændring, at Miljøministeriet ved Miljøstyrelsen til Brahetrolleborg Skov- og Landbrug ved Catharina Reventlow-Mourier skal betale 653.710 kr. med procesrente fra den 18. maj 2017.

Miljøministeriet ved Miljøstyrelsen frifindes for påstanden om tilbagebetaling af sagsomkostninger for landsretten.

I sagsomkostninger for Højesteret skal Brahetrolleborg Skov- og Landbrug ved Catharina Reventlow-Mourier betale 1.624.340 kr. til Miljøministeriet ved Miljøstyrelsen.

De idømte beløb skal betales inden 14 dage efter denne højesteretsdoms afsigelse. Sagsomkostningsbeløbet forrentes efter rentelovens § 8 a.